

Wstęp

Kategoria pokoju, w jej wymiarze teoretycznym i praktycznym, jest bez wątpienia jednym z fundamentów porządku społecznego. Stanowi globalny i lokalny wyznacznik poczucia bezpieczeństwa. Pokój jest nie tylko pojęciem, ale także wartością nadającą kierunek konkretnym działaniom. Niestety jako wartość często okazuje się uniwersalistycznym złudzeniem – oto paradoksalnie w imię pokoju podejmowane są na świecie skrajnie różne inicjatywy. Dla jednych będzie to krzewienie pacyfistycznego ducha filozofii *non violence*, podczas gdy inni misją pokojową będą określać krwawe pacyfikowanie czyichś dążeń niepodległościowych. Łatwość politycznych instrumentalizacji i zawłaszczeń przyczynia się do semiotycznej inflacji tej kategorii. Pokój jest zatem zarówno nietrwałym stanem pomiędzy konfliktami, jak i niestabilnym pojęciem. Dlatego refleksja teoretyczna skoncentrowana na problematyce pokoju dąży do wypracowania skutecznych strategii i taktyk praktycznych, pozwalających przeciwdziałać wszelkiej formie agresji oraz w sposób sprawny ją wygaszać. Wiedza dotycząca działań propokojowych i antywojennych zawsze wyrasta z analizy konkretnego doświadczenia konfliktu zbrojnego – byłego bądź obecnego, zanurzona jest w konkretnej rzeczywistości.

W latach 50. rozproszone dyskursy dotyczące pokoju zostały uporządkowane, co wiązało się z wyodrębnieniem *peace studies*, czyli interdyscyplinarnego pola zainteresowań akademickich. W rozwój współczesnych studiów nad pokojem zaangażowani są przedstawiciele nauk politycznych, socjologii, historii, kulturoznawstwa, antropologii, teologii, psychologii, pedagogiki i filozofii. Pogłębione studia nad problematyką pokoju wskazują na złożoność zjawiska, wieloznaczność samego pojęcia, mnogość sposobów jego konceptualizacji.

Wyodrębnia się dwa podstawowe rodzaje pokoju: negatywny i pozytywny. Pokój negatywny, według Johana Galtunga, zakłada „nieobecność zorganizowanej przemocy zbiorowej” („absence of organized collective violence”)¹. Pokój pozytywny natomiast „tworzy warunki sprzyjające obecności pozytywnych relacji”

¹ J. Galtung, *Peace Research: Science or Politics in Disguise?*, „PRIO Publication” 1967, no. 23(6), s. 12

(„conditions that facilitate the presence of positive relations”)². Z tej perspektywy pokój nie zawsze wiąże się bezpośrednio z doświadczeniem wojny i przemocy, lecz stanowi obszar działań prewencyjnych, których celem jest uniknięcie bezpośredniej konfrontacji.

Kategoria pokoju zakotwiczona w określonych realiach wymaga ciągłego nad nią namysłu, pozwalającego na aktualizację wobec wyzwań teraźniejszości. Dzisiejsza rzeczywistość, w której wszyscy doświadczamy – pośrednio i bezpośrednio – skutków wojny toczącej się w Ukrainie, w Strefie Gazy, a także wojny hybrydowej (będącej m.in. konsekwencją przyspieszonego rozwoju komunikacji cyfrowej), wymaga od nas ponownego rozpoznania i głębokiej refleksji pozwalających zrewidować dotychczasowe sposoby ujmowania pokojowej problematyki, co czynią w przedkładanych tekstach ich Autorzy.

Otwierający tom artykuł Agnieszki Piejki prezentuje szerokie rozumienie kategorii pokoju, odpowiadające kategorii „pozytywnego pokoju” sformułowanej przez Galtunga. Tak rozumiany stan pokoju zakłada szereg działań prewencyjnych, pozwalających uniknąć bezpośrednich konfrontacji zbrojnych i budujących warunki rozwoju przyjaznych relacji, opartych na rozumieniu i tolerancji, pośród których pierwszoplanową rolę odgrywa edukacja dla pokoju. Autorka uzasadnia konieczność uznania edukacji dla pokoju za jeden z najistotniejszych i stałych obszarów kształcenia, pozwalających nie tylko zapobiec konfliktom, ale również poprawić jakość życia zarówno wspólnot, jak i jednostek. Przybliży czytelnikowi istotne dla podejmowanej problematyki publikacje amerykańskiej badaczki Rebeci L. Oxford, zdaniem której pokój nie jest kategorią statyczną – czymś, co można ostatecznie osiągnąć i pielęgnować, a wielowymiarowym, dynamicznym procesem obejmującym takie elementy życia człowieka, jak: życie wewnętrzne jednostki (*intrapersonal*, *inner peace*), jej stosunki z innymi osobami (*interpersonal peace*), relacje między grupami społecznymi (*intergroup peace*), narodami, państwami (*international peace*), a także stosunek człowieka do środowiska naturalnego (*ecological peace*)³. Takie rozumienie pokoju determinuje kierunek i zakres edukacji w tym obszarze, która w przekonaniu Autorki powinna być procesem „oddolnych, systematycznych działań, przenikających kształcenie człowieka w ciągu całego jego życia”.

Fundamentalnym źródłem rozumienia pojęcia pokoju w kulturze europejskiej pozostaje judeochrześcijański kontekst jego rozwoju, silnie powiązany z tekstem biblijnym, którego kanon tworzą księgi napisane w języku hebrajskim i greckim, a także aramejskim. Artykuł autorstwa Joanny Kiersztej poddaje refleksji przede wszystkim nowotestamentowe rozumienie pokoju. Dostrzegając jednak zanurzenie autorów Nowego Testamentu w terminologii starotestamentowej, Au-

² Ibidem, s. 14.

³ R.L. Oxford, *Using This Book to Discover Peace Cultures*, w: *Understanding Peace Cultures*, red. R.L. Oxford, Information Age Publishing, Charlotte 2014, s. 5.

torka wstępnie rozważa różne użycia hebrajskiego słowa *šālôm* na kartach Starego Testamentu, wskazując jednocześnie na pewną ewolucję tegoż terminu w księgach powstających na przestrzeni kilku wieków. Hebrajskie *šālôm*, jak przypomina Autorka, zostało w Septuagincie zastąpione greckim słowem *eirēne*, które to słowo przez autorów ksiąg Nowego Testamentu rozumiane było bardziej w perspektywie Starego Testamentu niż w kontekście tradycji hellenistycznej. Artykuł, prezentując kolejne jego użycia w tekstach Ewangelii według św. Łukasza, Ewangelii według św. Mateusza, Ewangelii według św. Jana oraz w Listach św. Pawła, w sposób wnikliwy ukazuje dynamikę i zmienność zakresu znaczeń pojęcia *eirēne*.

Refleksja Marka Jedlińskiego zostaje zawężona do określonej przestrzeni i określonego czasu. Prezentuje on w swym artykule istotną dla rozumienia współczesnego świata (choć odległą w czasie) myśl rosyjską rozwijaną w ściśle określonym kontekście społecznym i politycznym lat 1914–1918. Prezentując i analizując poglądy rosyjskich myślicieli na temat konfliktu zbrojnego 1914–1918, wskazuje na ich pokrewieństwo ze współczesną ideologią sformułowaną przez aparat państwa rosyjskiego w związku z wojną w Ukrainie. Z wnikliwej lektury filozofów, historyków i publicystów początku XX wieku Autor wydobywa wizję Rosji reprezentującej prawosławny Wschód i skonfrontowanej z Zachodem, przeciw któremu zmuszona jest walczyć, by podważyć ostatecznie jego racjonalistyczne, materialistyczne i kapitalistyczne filary oraz doprowadzić do triumfu duchowego tradycjonalistycznej, prawosławnej Rosji. Rosja w nakreślonej wizji jawi się jako męczennica i obrończyni świata przed inwazją zła, co – jak pokazuje Autor – możemy również dostrzec w oficjalnej, państwowej narracji współczesnej Rosji.

Kolejny z przedkładanych Czytelnikowi artykułów wprowadza nas do zupełnie innej przestrzeni kulturowej, jaką jest amerykańska kultura popularna. Tomasz Żaglewski analizuje konkretny jej przejaw w postaci zrodzonego przez nią zjawiska superbohatera, przenikającego współczesną kulturę popularną. Odwołując się do istotnych w tym zakresie publikacji, opisuje szczegółowo fenomen postaci superbohatera w jego złożoności i dynamice zmian, którym podlegał na przestrzeni ostatnich dekad. W tekście zawiera się głęboki namysł nad politycznym wymiarem funkcjonowania fikcyjnych superbohaterów w kontekście ich potencjału pokojotwórczego i ostatecznej próby przekroczenia ustanowionego w narracjach superbohaterskich zamkniętego kręgu identyfikowania pokojotwórczej misji przez pryzmat stosowania przemocy w imię pokoju.

Sieciowy aktywizm w środowisku nasyconym mediami cyfrowymi i analogowymi, określanym przez Eyalę Weizmana terminem *dense media environment*⁴ („medialnie zagęszczone środowisko”), stanowi temat kolejnego z proponowanych Czytelnikom artykułów. Zuzanna Kwiatkowska i Maria Strzelecka opisują nowe możliwości budowania form zaangażowania społecznego, na które

⁴ E. Weizman, *Forensic Architecture: Violence at the Threshold of Detectability*, New York 2017.

wpływa m.in. rozwój praktyk OSINT (*open source intelligence*) polegających na kolekcjonowaniu, przetwarzaniu, analizowaniu, klasyfikacji i rozprzestrzeleniu informacji pozyskanych ze źródeł dostępnych publicznie, których metodologia zorientowana jest na filtrowanie, przepisywanie, tłumaczenie oraz interpretowanie danych i informacji a także ich archiwizację. Tekst wyjaśnia pojęcie „Forteca Europa”, a także przybliża okoliczności, które wywołały kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej, będący częścią współcześnie toczonyj „wojny hybrydowej”. Autorki opisują intencje stworzenia oraz zasady działania platformy sieciowej wallobserver.eu, stanowiącej interaktywne archiwum gromadzące materiały przedstawiające proces fortyfikacji i umacniania granic Unii Europejskiej. Tworząc bazę danych służących do analizy narracji medialnych rozwijanych wokół problemu migracji, tworzą również przestrzeń pozwalającą na współpracę, stającą się tym samym narzędziem oddolnego oporu wobec procesów dezinformacji społeczeństwa wznecających poczucie zagrożenia i nie-pokoju.

Pojawiająca się w tekście kategoria oporu w warunkach wojny stanie się tematem kolejnego przygotowywanego przez nas tomu, poświęconego jakże istotnej współcześnie aktywności teoretycznej i praktycznej skupionej wokół problematyki propokojowej i antywojennej. Swoistą zapowiedzią tego numeru jest również krótka prezentacja projektu „Znaczenie Z” młodego białoruskiego artysty Aliaksandra Danilkina. Jego twórczość i życiorys dobitnie pokazują, jak bardzo różne i zależne od kontekstu mogą być konsekwencje uprawiania kultury oporu.

* * *

Za pomoc w przygotowaniu niniejszego tomu serdecznie dziękujemy Małgorzacie Grzywacz, Agnieszce Kulig oraz Maciejowi Kijko, czyli współorganizatorom konferencji „Inspiracje dla pokoju”, która odbyła się w grudniu 2022 r. i stanowiła zarówno naszą, jak i części Autorów bezpośrednią inspirację.

Dorota Jewdokimow, Jacek Zygorowicz